

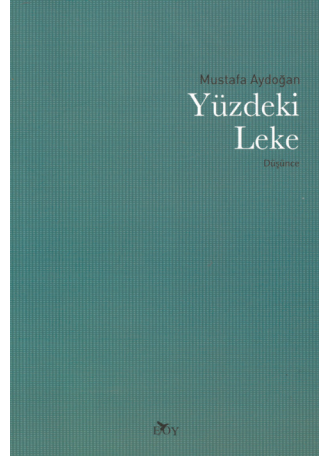
YÜZDEKİ LEKE

Turan KARATAŞ

Deneme, Türkçede gereği kadar ayırına varılan ve değer verilen; özellikleri beliren ve belirlenen bir tür olarak yer etmedi. Kuşkusuz iyi denemecilerimiz yetişti, Türkçenin bütün tadrarını veren doyumsuz denemeler yazıldı. Buna karşılık, öyle zamanlar oldu ki, hiçbir türe dâhil edemediğimiz ‘melez’ yazıları deneme diye okurun önüne sürdük. Kimileri de, denemenin içi boş yani fikirsiz süslemeli yazılar olduğunu zannetti. Gazete kroniklerini deneme sayanlar oldu. Deneme kitapları, çok zaman edebiyat eseri addedilmedi. Sürgit basılan ya da okunan deneme kitaplarının sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Dolayısıyla söz konusu kitaplar üzerine eleştiriler, değiniler, tanıtımlar pek az yazılmıştır.

Hâlbuki deneme de yaratıcılık gerektiren bir yazı türüdür. Bir üslubu, bir iddiası, yolu yordamı, bir hacmi vardır. Öyle gündelik kalem gezintilerine deneme diyemeyiz. Ha deyince de yazılmaz. Şu kadarını söyleyeyim, deneme, yeni düşüncelerin inkişaf zeminidir. Kalemin çetin sınavlardan geçtiği bir nesir çeşidi. Düşüncelerin olduğu kadar kelimelerin de arastasıdır. “Hiçbir kurala bağlanmayan” ifadesiyle başlayan bir tanım denemeyi tanıtmaz. Elbette “özgürlük”, her yazı gibi denemenin de teneffüs edeceği atmosferdir. Ne var, “özgürce konuşma ve düşünce üretme”, hiçbir zaman ‘başıboşluğa’ ve ‘boşboğazlığa’ ruhsat vermez.

Bunca sözü durduk yere yola döşemedim. Bir kitap üstüne konuşmaya vesile olsun, şimden sonra söyleyeceklerim bir zemine otursun diye girizgâhta hatırlattım. Başlığa koyduğumuz ifade mürekkebi henüz kurumayan bir deneme kitabının adı. Ne kadar kıskırtıcı olduğunu görüyorsunuz. Mustafa Aydoğan’ın denemelerini zarf-

layan bu eser, çok yeni bir yayınevinden çıktı (Edebiyat Ortamı Yayınları). Bu turfanda kapağın içindeki otuz üç yazı dört ana başlık altına yerleştirilmiş: *Duruş, İnsan, İfade, Oturmak*. Bölümlere ad olan bu kavramlar bile eserin muhtevasına bir imada bulunuyor.

Şairlerin deneme türündeki yazıları, ilkin bir üslup parıltısıyla selamlar okurunu. Tam da denemeye yakışır vaziyette özgürce konuşurlar. Bunlar bile, bazen bir kitabı okumak için yeterlidir. Sonra, o güne kadar pek üzerinde durmadığımız, aldırış etmediğimiz, zihnimize düşürmediğimiz hâllerle, yaşamalarla, düşüncelerle yüzleşiriz. Ve önümüze sürülen insanlık durumlarının, fikirlerin, savların, sanki hiç görmediğimiz, pek duymadığımız cinsten oluşuna şaşar kalırız. Böyledir; iyi yazarlar, okuru tatlı bir şaşkınlığın ortasına bırakırlar çok zaman.

Ahlaksızın ilkelerinden, estetiğinden ve donanımından söz açan ilk yazıda durup düşündüm, dahası biraz heyheylendim. Bu ne demek şimdi? “Ahlaksızın kıskırtıcı felsefesi” mi olurmuş! Ahlaksız, ahlaksızdır. Onda ilke ve estetik aramaya gerek var mı? Fakat yazar, sükûnetle sözlerini dinlemeye davet ediyor. Sonra şuna ikna oluyorsunuz; evet, ahlaksızlık üzere berdevam yaşamak için de bir çabaya ve belli ilkelere gereksinim var. Öyle anlaşılıyor ki, “ilkeli olmak” dilimizde olumlu bir kişilik özelliği olsa da, genel olarak her türden meslekte ya da yaşama biçiminde kimi ilkelere bağlı olmak gerekiyor. Ahlaksızlıkta da böyle!

Aydoğan’ın “Yüz ve Beden” yazısını okuduktan sonra, Güven Turan’ın “Yüz nerede / kendini ele verir” dizelerindeki anlam evreni daha da genişledi. Okuru, yazının sonrasına götüren ilginç bir öyküçükle başlıyor “Yüz ve Beden”. Bu türden öykücüklerin denemeleri unutulmaz kıldığını düşünmüşümdür. Salâh Birsnel sıkça yapar bunu; yazının bir yerine çarpıcı bir örnek, yaşanmış bir anekdot koyar. “Yanal Abdurrahman”ın, çocukluk anılarına düşen fotoğrafını betimlemeye çalıştıktan sonra asıl sözünü söylüyor yazar: “*Bedendeki bir iz ya da leke başka, onun yüze yansıyan şekli başkadır. Beden, kendisini gizlemesini bilir, ama yüzün sığınacağı bir yer yoktur.*” Yaa, inceli kalımlı, düz yahut renkli bin türlü kumaşın altına gizlenen beden ne kadar talihli değil mi? Kimilerince saklanma ihtiyacı duyulmayan vücut kısımlarına gelince, oralar, kasanın üstünde duran parlatılmış elma yüzleri gibidir. Aldırış etmeyin. “Hangi yüzle çıkarım” sözünü düşünsenize. İnsan bedeni, başkalarının karşısında aslında sadece yüzden ibarettir dense yeridir. Mustafa Aydoğan, ne güzel ifade etmiş: “*Beden, daha çok, kişinin kendisi için vardır; ama yüz, [onu] başkalarının varlığına dâhil eder.*” Evet, tamı tamına böyle: Beden bizim, yüz başkaları için. Yazının sonundaki sav söz, pek parlak ve özgün; lakin izaha muhtaç cepheleri var. O hâliyle bırakıp herkes istediği yere varsın demek de güzel. Fakat bu türden parlak sözlerin bazen bizi hiçbir yere götürmediğini görürüz. “*Bedenin tarihi, kişinin tarihidir; yüzün tarihi ise, beşeriyetin tarihidir.*”

Yüzdeki Leke'de yer alan en ilginç yazı, "Vücut ve Yön". Bu iki kavram arasında bu denli yakın bir bağ kurulabileceğini, doğrusu düşünmezdim. Bir vücuda sahip olduğumuz için yönlerle bir ilişkimiz yani dünya ile bağlılığımız var diyor yazar. Dünyada isek bir yöne ihtiyacımız var demektir. Çünkü "ölmek, yok olmak değil, vücutsuzlaşmaktır." Ruhlar ezelde yaratıldığına göre, "dünyaya gelmek, vücuda kavuşmaktır." Her vücut bir mekâna, her mekân da bir yöne gereksinim duyar. Mustafa Aydoğan, konuyu muhkem bir zemine oturtmak için, Peygamberimizin "İslam beş şey üzerine kuruludur." cümlesiyle başlayan buyruğunu İbn Arabî'nin muhteşem yorumuyla naklediyor. Hz. Peygamber, "böylece İslamı bir yapıya dönüştürmüştür." diyor İbn Arabî. "Allah'tan başka ilah olmadığına tanıklık etmek.' İşin kalbi budur. 'Muhammed'in O'nun peygamberi olduğuna tanıklık etmek' kapının teşrifatçısı, 'namaz kılmak' sağ yön, 'zekât vermek' sol yön, 'oruç tutmak' ön taraf, 'hacca gitmek' arka taraftır." (*Fütuhât-ı Mekkiyye*, Çev: Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Y., 2006, C. 3, s. 43.) Demek ki, vücut, 'kalubela'da verilen sözü yerine getirmek üzere ruhun ikamet ettiği geçici bir mekândır. Bu mekânın da mutlak yönleri ihtiyacı vardır.

Yalnızlığın, bir varoluş üslubu olduğunu söyleyen yazar, ne kadar haklı. Bir diğer varolma iddiasının da "korku" olduğunu vurgularken de. Bildiğimizin aksine korku, insan için bir zaaf değil, aksine bir üstünlük. Abdülkadir Geylani'nin "korkmayan bilgi sahibi değildir" sözü, bu bağlamda naklediliyor. Korkusuzluğun insan tabiatına uygun olmadığını söylüyor yazar. "Cesur, korku karşısında ürperir, korkak ise siner." cümlesinden, korkaklığın korkusuzluk anlamına gelmediğini anlıyoruz. Cesur da korkar, ama korkak değildir. Aydoğan, "Korkunun Yüzü"nü şu iddialı cümlelerle noktalyor: "*Her nefesin yarısı ümit, yarısı korku ile doludur. Korkusuz bir hayat, cisimsiz bir hayattır. Ümitsiz bir hayat ise, nefessiz bir hayattır.*"

"Nezaket Yeteneği" başlıklı yazıya, tabirimi hoş tutun, bayıldım. Ne çok dert ettiğim, fakat böylesine söyleyemediğim mühim bir meseleye el atmış yazar. Nice hassasiyetimi söze dökmüş. Sadece şu görüşüne iştirak edemedim. Nezaketli olmak, bana kalırsa bir yetenek işi değil, bir çeşit beceridir. Neden dersenez? Nezaket, insandan sadır olan bir davranıştır. Bunun için Tanrı vergisi bir kabiliyete ihtiyaç yoktur. Zamanla öğrenilecek olan bir tavidir nezaket. Zaten bir yaşa kadar da insandan nezaket beklenmez. Belki şu olur, insanın doğasındaki bazı özellikler, nezaketi daha bir kibarlaştırır, tabii kılabilir. Mustafa Aydoğan, yine harika bir belirlemeyle yazıyı sonlandırıyor: "*Nezakatli kişi, eylemin odağında 'insan' olduğunu hep 'hatırında' tutar; küstah ise, insanı 'unutarak' hareket eder.*" Şunu da ben eklemek isterdim: Küstah, sadece karşısındakinin insan olduğunu unutmaz, kendi insanlığını da unuttur.

Eşya ile aramıza koyacağımız mesafe, tahrik edici karakter, efsanesi kadar var olan insan, trajik düğüm ve dramatik çöküş, insanı savunan acı, bir kelebek gibi gelip içimize konan yalnızlık, kitabın ana gövdesini oluşturan bu birinci kısımdaki

diğer yazıların konuları. Her yazı, üzerinde durulacak değerde. Her biri abartısız bir yazı konusu olacak zenginlikte. Ne var ki, bunları da birer birer açıklamak, hem bu yazının sınırlarını aşar hem de okurun merak duygusunu azaltır.

“İnsan” başlıklı bölümde yer alan dokuz yazıya gelince, bunlar da çeşitli insanlık hâllerine, sorunlarına eğiliyor. Yanımızdakinin yankısı, dostluk, susmak, uyduruk düşünceler, haddi bilmek / aşmak sorunu, ortalama insan, siyaset ve güç, biyografi yazmak gibi farklı meseleler irdeleniyor. Bir yazıda da, kıyısından köşesinden “ölüm”e dokunulmakta. Ne var, bu kısma konan yazılarda, öncekilerin etkili anlatımını, özgün belirlemelerini bulamadım, demeliyim.

Üçüncü kısımdaki üç deneme de “yazı”ya dair. Şiddet aracı olarak yazı, müjde ve yazı, düşünce ve yazı üzerine. Çağın yazarlarında zaman zaman tezahür eden bir çeşit hastalık, yazıyı şiddet aracı olarak kullanmak. Hâlbuki şiddet savurmakla değil, umut taşımakla değerlenir söz. Şiddet, evvel ahir, yazarına dönen bir bumerang. “Umut yüklü yazıların [ise] şöyle bir sonucu oluyor: O yazıyı okuduktan sonra insanın ayağa kalkası geliyor. Diriliyor.” Evet, umut dolu yazılar yüreklendiriyor okuru. Belki arındırıyor. Son cümle, yine bir ilke söz: “Yazar, kelimeye ihanet etmedikçe, kelime yazara ihanet etmez.”

Kitaptaki son bölüm olan “Oturmak” bahsinde, içinde oturanlara göre değerlendirilen evler anlatılıyor. Kralın evi, peygamberin evi, baba evi, nişanlının evi, o kızın evi, yazarın evi, başkasının evi... Kurmacanın evi ve güneş alan ev, iki bahsi diğer. Her yazı, ben yaştakileri türlü çeşitli anılara, hayallere sürükleyecek özellikte desem yeridir. En çok, “belki de dünyanın en tatlı evi” olan nişanlının evinde duraksadım. Biliyorum, bencileyin nişanlı kalmayanlar dahası “nişanlı görmeye” gitmeyenler bu evin kıymetini anlayamazlar ve bu yazıda böylesine ne bulduğuma şaşır kalabilirler. Bir buçuk yıl nişanlı kaldığım süre içinde en az üç yüz kez gittiğim ve her seferinde hem bir “evlat” hem bir “yabancı” muamelesi gördüğüm bu evle ilgili ne çok anı birikmiş belleğimde. Bu yazı vesilesiyle mazi çekmecesindeki yüzlerce solgun fotoğrafa el ettim ve her birini hüznle seyrettim. “Köşelerde keklik gibi bakıp duran saksılar / Halıları öpe öpe nakış yapar nakış gibi ayaklar / Siz söyleyin insan seve seve ölmez ne yapar” dizeleri tamı tamına nişanlının evi için söylenmiş diyebilirim.

Bulgucu bir zekâdan, düşünen bir kafadan sadır olan yazılar toplamı var önümüzde. Şimdiye kadar neredeyse hiç nazarımıza dokunmayan, fakat insan yaratıldığından beri yaşanıp giden, çeşitli cepheleriyle görünüp duran olaylar, huylar, tutumlar, hâller bu yazılarda anlatılan. Her bir yazıdan sonra, yaşayıp durduğunuz hayatı, ilişkilerinizi, tutumlarınızı ve kişilik özelliklerinizi gözden geçirin derim. Evleri, son bölümdeki yazıları okuduktan sonra bir daha düşünün.

Ne diyordu büyük şair Fuzulî; “*Dehr bir bâzârdır herkes metain satar*”.

İnsanlık sergisinden biz de alacağımızı alalım, yitiğimizi bulalım derim.